

MILITARY AFFAIRS AND NATIONAL SECURITY

DOI 10.51582/interconf.21-22.05.2021.034

Голубничий Дмитро Юрійович

ORCID ID: 0000-0002-6873-7004

кандидат технічних наук, доцент

доцент кафедри Інформаційних систем

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, Україна

Третяк Вячеслав Федорович

ORCID ID: 0000-0003-2599-8834

кандидат технічних наук, доцент, старший науковий співробітник

науковий співробітник наукового центру Повітряних Сил

Харківський національний університет Повітряних Сил ім. Івана Кожедуба, Україна

Костенко Ігор Леонідович

ORCID ID: 0000-0003-4594-7727

кандидат військових наук, старший науковий співробітник

начальник управління наукового центру Повітряних Сил

Харківський національний університет Повітряних Сил ім. Івана Кожедуба, Україна

Поляцко Володимир Васильович

ORCID ID: 0000-0002-4111-7956

Начальник центру зв'язку об'єднаного штабу Командування об'єднаних сил ЗС України

Апполонов Олександр Опанасович

ORCID ID: 0000-0001-7522-762X

Заступник начальника штабу в/ч А0307, Україна

Крук Богдан Миронович

ORCID ID: 0000-0002-0937-8777

кандидат технічних наук, старший науковий співробітник

провідний науковий співробітник наукового центру Повітряних Сил

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Україна

Закіров Замір Забірович

ORCID ID: 0000-0002-8456-9733

кандидат технічних наук, старший науковий співробітник
старший науковий співробітник науково-дослідного відділу
наукового центру Повітряних Сил

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Україна

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ АЛГОРИТМІВ РІШЕННЯ ЗАДАЧ ДИСКРЕТНОЇ ОПТИМІЗАЦІЇ НА ОСНОВІ РАНГОВОГО ПІДХОДУ ТА ПРИНЦИПУ ОПТИМІЗАЦІЇ ЗА НАПРЯМКОМ

Анотація. Наведено результати експериментального дослідження алгоритмів рішення задач дискретної оптимізації на основі рангового підходу та принципу оптимізації за напрямком.

Ключові слова: оптимізація, цілочисельне лінійне програмування, ранговий підхід.

На основі стратегій $\{L_w\}$ і правил $\{K_w\}$ розроблено алгоритми рішення задачі цілочисельного лінійного програмування (ЦЛП) з булевими змінними (БЗ). У результаті були одержані одноетапні і багатоетапні алгоритми, класифікація яких зображені на рис. 1.

Основними кваліфікаційними ознаками є кількість етапів і точність етапів рішення задачі. За першою ознакою алгоритми діляться на одноетапні і багатоетапні. Дане розділення означає, що початкове завдання може розв'язуватися один (одноетапні) або кілька разів (багатоетапні) різними алгоритмами, перелік яких поданий у дужках. Друга ознака визначає погрішність одержуваного допустимого рішення задачі ЦЛП з БП за вагою функціонала від оптимального рішення. Якщо алгоритм принципово не може дати точного рішення за вагою функціонала, то такий алгоритм називатимемо наближеним [1-6].

Метою експериментального дослідження є:

1. Практична перевірка правильності висунутих стратегій відсікань $\{L_w\}$ і $\{K_i\}$ заснованих на доведених у розділі 2 теоремах і твердженнях.

2. Оцінка тимчасової складності запропонованих алгоритмів.
3. Отримання числових значень вибраних показників якості алгоритмів в середньому.
4. Порівняння показників ефективності розроблених алгоритмів з відомими.
5. Аналіз причин отримання неточних рішень наближеними алгоритмами.

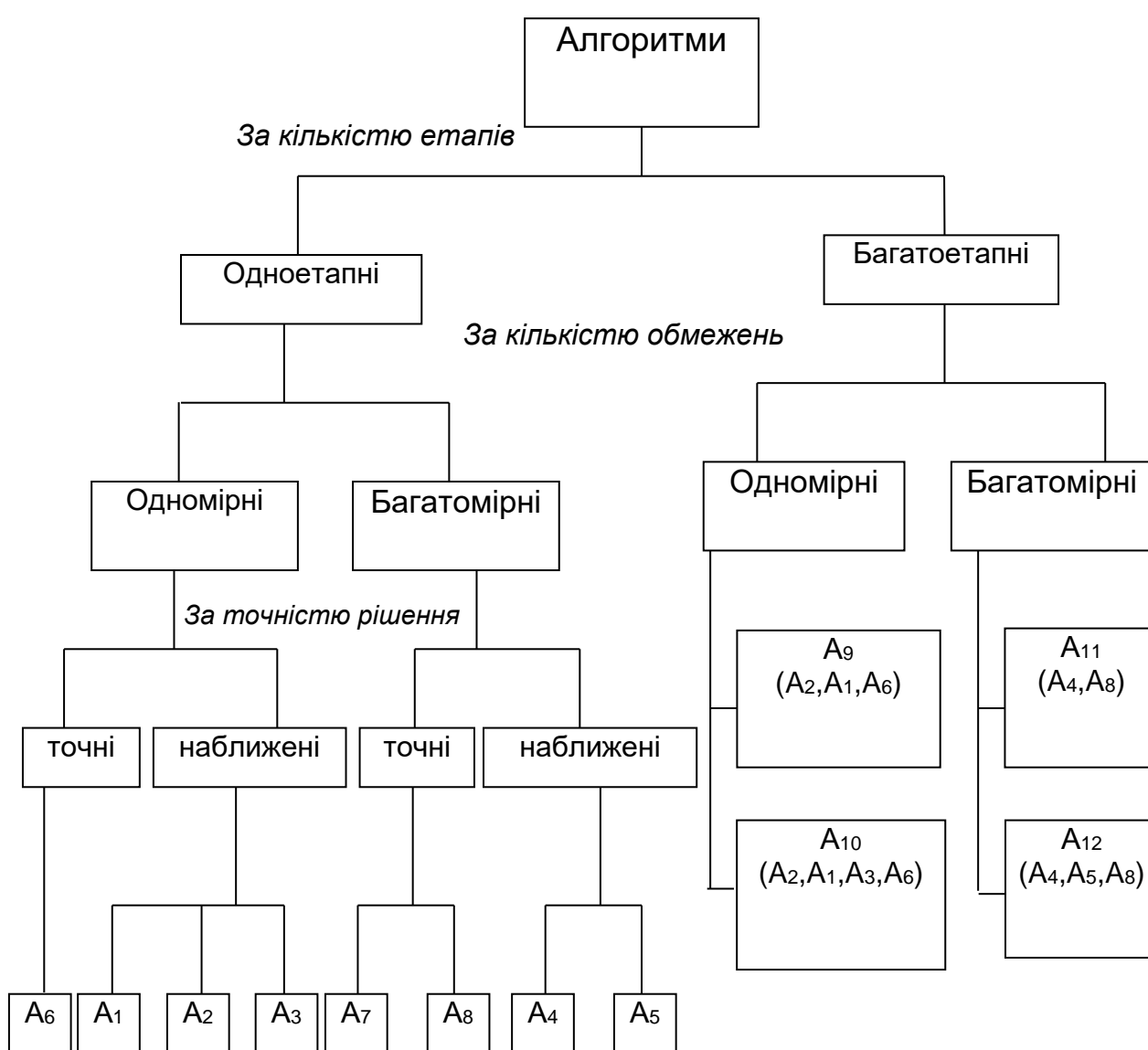

Рис. 1. Класифікація алгоритмів на основі узагальненої процедури A_0 [1]

Для перевірки правильності і точності рішення розробленими алгоритмами $A_1 - A_{12}$ в якості еталона вибраний модифікований алгоритм

Балаша, що враховує вимоги позитивності коефіцієнтів у функціоналі. Надалі під алгоритмом D розумітимемо саме цей алгоритм.

У ході рішення тестових задач за допомогою датчика випадкових чисел генерувалися коефіцієнти у функціоналі в діапазоні $[1 \div 100]$ і в обмеженнях умови в діапазоні $[1 \div 10]$. Вибір інших діапазонів для функціонала змінив лише його абсолютне значення, але в середньому не вплинув на параметри алгоритмів. Зміна діапазону в обмеженнях впливає тільки на ранг шляху (ранг шляху – кількість вершин графа ДД, які утворюють цей шлях).

Структура дослідження кожного алгоритму полягала в наступному. Розв'язувалося 1 000 тестових задач із заданими вхідними параметрами m і n вибраним алгоритмом. У ході рішення обчислювалися показники ефективності алгоритмів. Отримані значення показників зображувались на графіках, апроксимованих за методом найменших квадратів.

Усі алгоритми поділимо на три групи. Першу групу складають одновимірні алгоритми A_1, A_3, A_6 , що вирішують задачі ЦЛП з БП. Другу групу складають m -мірні алгоритми A_4, A_5, A_7, A_8 , що розв'язують задачі ЦЛП з БП. А третю групу утворюють багато-етапні одновимірні і m -мірні алгоритми $A_9, A_{10}, A_{11}, A_{12}$ [1-4].

Алгоритм A_2 не увійшов ні до однієї з груп, оскільки він, з одного боку, є одновимірним, а з іншого боку, використовується як один з етапів в багатоетапних одновимірних алгоритмах. Найбільший інтерес становить не сам алгоритм A_2 , а властивість стратегії L_2 , на основі якої він побудований. Ця властивість використовується в багатоетапних алгоритмах з метою ефективнішого відсіву векторів на першому ранзі. Тому дослідження алгоритму A_2 не проводилося.

Дослідження алгоритмів першої групи. Як виявилось, кількісні значення вибраних показників істотно залежать від рангу $\bar{\Gamma}$ одержуваного рішення, який визначає число одиниць в оптимальному рішенні. Це підтверджують рис. 2 і 3, на яких зображені залежності тимчасового показника $N_{\text{оп}}$ алгоритмів від $\bar{\Gamma}$ при фіксованих значеннях вхідних параметрів n і $m=1$.

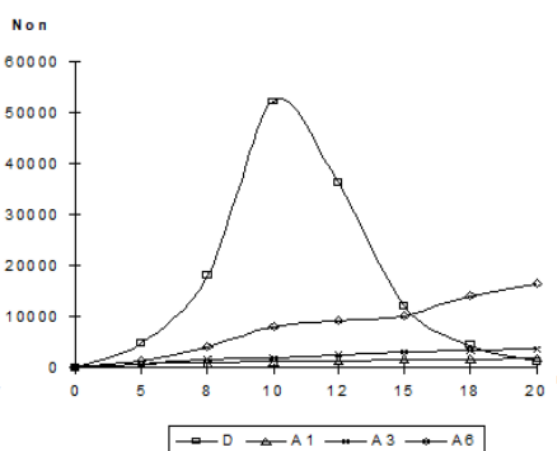
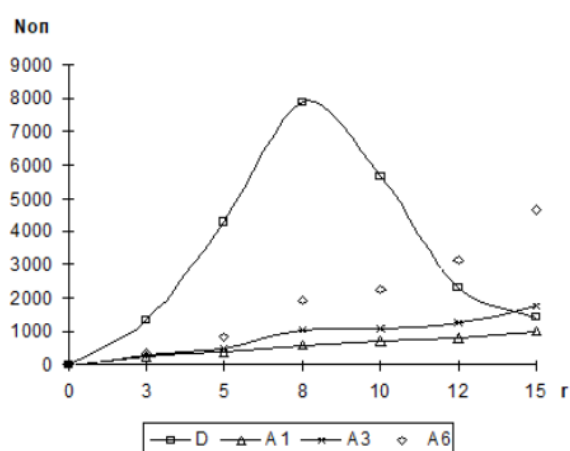
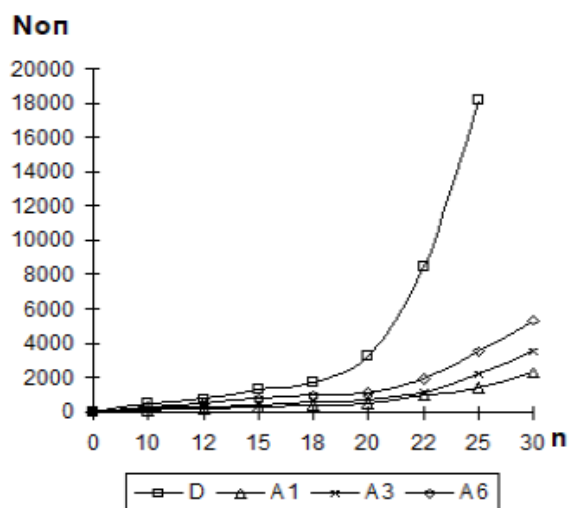
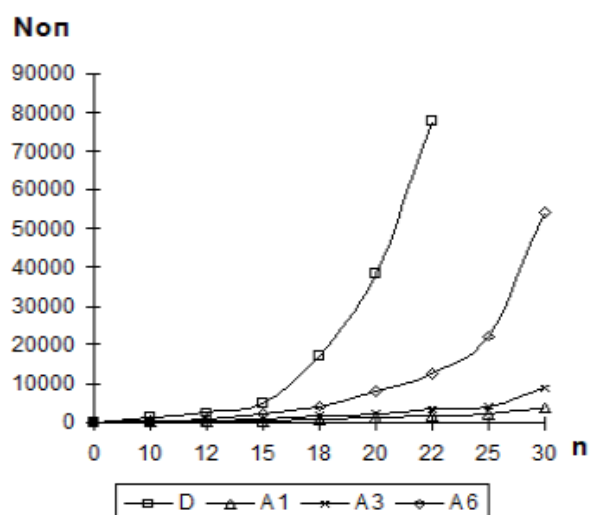
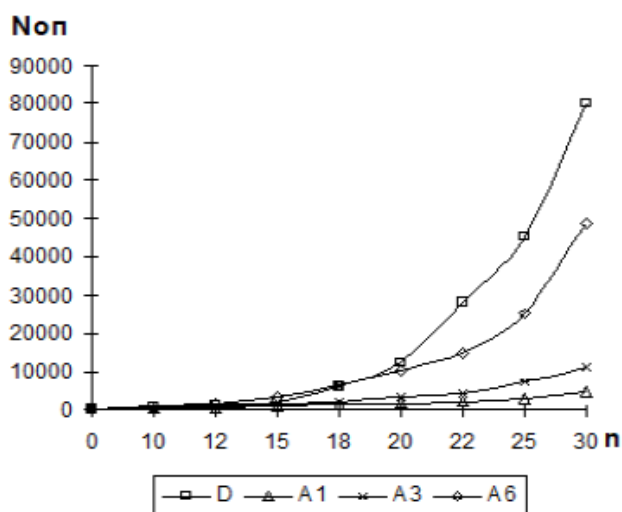

Рис. 2. Залежність $N_{оп}$ від $\bar{r}$ при $n=15$ | Рис. 3. Залежність $N_{оп}$ від $\bar{r}$ при $n=20$

З рис. 2 і 3 видно, що діапазон зміни $\bar{r}$ можна умовно розбити на три зони: 1 зона – $\bar{r} = [0 \div n/3]$; 2 зона – $\bar{r} = [n/3 \div 2n/3]$; 3 зона – $\bar{r} = [2n/3 \div n]$. У першій зоні алгоритм D знаходить рішення швидко, оскільки за рахунок зондування дуже ефективно відсікаються гілки дерева рішень, що відповідають одиничним галузям. Аналогічним чином пояснюється і швидке отримання рішення в 3 зоні, вектори в якій складаються з великого числа одиниць. Прояв всієї експоненціальної складності алгоритму D відбувається саме в другій зоні. Для алгоритмів A1, A3, A6 зростання числа $N_{оп}$ із збільшенням $\bar{r}$ визначається числом локальних областей W, які необхідно обробити. Згідно з виразом
$$\Omega = n + (n-1) + \dots + 1 = \frac{n \cdot (n+1)}{2} \approx \frac{n^2}{2}$$
 кількість таких областей W в графі DΔ не перевищує $n^2/2$, тому при $\bar{r} \rightarrow n$ зростання числа $N_{оп}$ також не перевищує $c n^2$, где $c = \text{const}$.

Таким чином, для об'єктивного порівняння алгоритмів необхідно указувати до якої зони вони належать, тобто який відсоток одиниць (або нулів) містить оптимальне рішення. Відповідно до ділення на зони побудуємо залежність числа $N_{оп}$ від n для кожної зони. Ці залежності для зон 1, 2, 3 показані на рис. 4, 5, 6. Домовимося, що для отримання величини якого-небудь показника для зони будуть використані його усереднені значення на рангах, що належать цій зоні.

Рис. 4. Залежність $N_{оп}$ від n для зони 1Рис. 5. Залежність $N_{оп}$ від n для зони 2Рис. 6. Залежність $N_{оп}$ від n для зони 3

Таким чином, для об'єктивного порівняння алгоритмів необхідно указувати до якої зони вони належать, тобто який відсоток одиниць (або нулів) містить оптимальне рішення. Відповідно до ділення на зони побудуємо залежність числа $N_{оп}$ від n для кожної зони. Ці залежності для зон 1, 2, 3 показані на рис. 4, 5, 6. Домовимося, що для отримання величини якого-небудь показника для зони будуть використані його усереднені значення на рангах, що належать цій зоні.

З наведених рис. 4 – 6 видно, що для порівняння тимчасових показників алгоритмів необхідно чітко указувати приналежність до умовних зон, оскільки абсолютне значення цих показників в зонах істотно відрізняється. Попадання

рішення задачі в будь-яку зону якраз визначається співвідношенням діапазону зміни коефіцієнтів a_{1j} у обмеженні і заданого діапазону для b_1 у правій частині

$$\sum_{j=1}^n a_{1j} \times x_j \leq b.$$

нерівності

Показник потрібного обсягу оперативної пам'яті V залежить від конкретної програмної реалізації. Кількісні значення цього показника, звісно, можуть бути змінені і безпосередньо залежать від кваліфікації програміста. Проте вид кривих не зазнає зміни із-за природи тих процесів, які вони описують. Покажемо, що і величина потрібного обсягу оперативної пам'яті для зберігання множини m_{sj}^r векторів графа $D\Delta$ також залежить від середнього рангу оптимального рішення тестової задачі. Залежність $V=f(\bar{\Gamma})$ для алгоритмів D, A_1, A_3, A_6 зображується на графіках (рис. 7 і 8).

Менше значення потрібного обсягу оперативної пам'яті для алгоритму D пояснюється тим, що у разі успішного зондування по співвідношенням

$$\exists (i \in \{0, 1, \dots, m\}) \left(\sum_{j \in \Omega} \min(a_{ij}, 0) > b_i \quad \sum_{j \in N/\Omega} a_{ij} \quad x_j \right) \quad (1)$$

де $N = (\overline{1, n})$ – множина індексів всіх змінних;

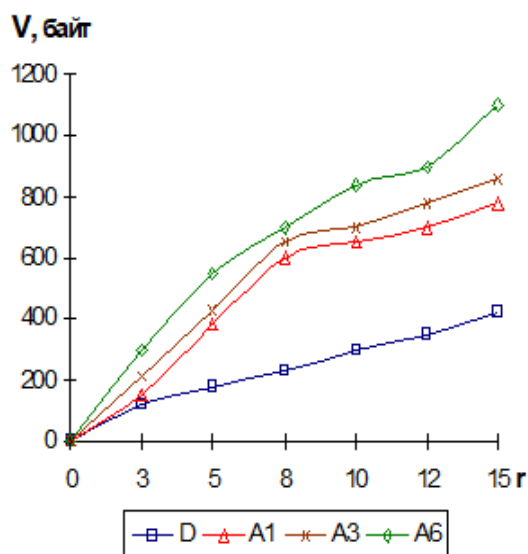
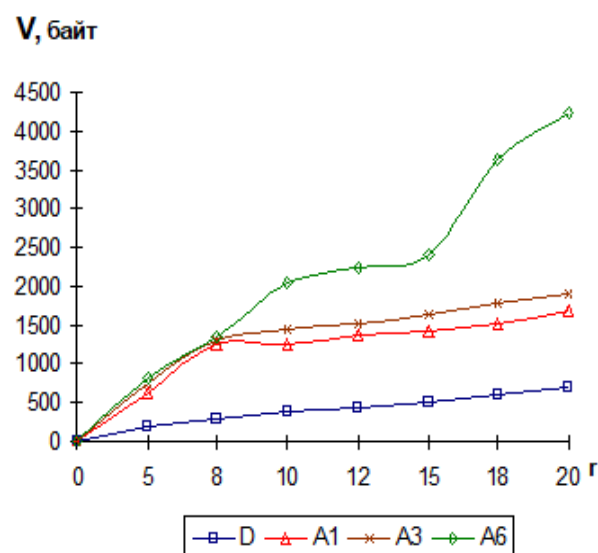
Ω – множина індексів вільних змінних;

N/Ω – множина індексів фіксованих змінних.

$$\forall (k \in \Omega) \left\{ \exists [i \in (\overline{0, m})] \left(\sum_{j \in \Omega} \min(a_{ij}, 0) + |a_{ik}| > b_i \quad \sum_{j \in N/\Omega} a_{ij} \quad x_j \right) \right\} \rightarrow \begin{cases} x_k = 0, \text{ при } a_{ik} > 0; \\ x_k = 1, \text{ при } a_{ik} < 0. \end{cases} \quad (2)$$

підмножин альтернатив, нове завдання, а отже новий запис в пам'яті, не утворюється, оскільки коректується список вільних вершин для вибраного завдання. Тільки утворення нового галуження, що відповідає кроку b алгоритму, вимагає витрат оперативної пам'яті. Для алгоритмів A_1, A_3, A_6 максимальне число оброблюваних векторів знаходиться в другій зоні. Тому для зберігання потрібно більше пам'яті, ніж для першої зони. Максимального

значення витрати досягають в третій зоні, оскільки в цьому випадку відмінність за вагою функціонала усередині множин незначні, що приводить до неефективного відсіву векторів за стратегією L_3

Рис. 7. Вплив $\bar{r}$ на V при $n=15$ Рис. 8. Вплив $\bar{r}$ на V при $n=15$

Залежності величини V від розміру вхідного параметра n також не перевищує $c \cdot n^2$. Результати такого дослідження показані на рис. 9 - 11, відповідних зонам 1 - 3.

Тимчасову складність алгоритмів A_1 і A_3 достатньо легко оцінити теоретично. Аналіз кожного вектора $\vec{x}$ включає одну операцію складання і одну операцію порівняння, тобто дві елементарні операції. Максимальне число векторів у гіршому разі буде на другому ранзі і складає $n^2/2$. Число таких рангів в графі $D\Delta$ дорівнює n . Отже, тимчасова складність алгоритму A_1 складе $O(2n \times n^2/2) = O(n^3)$, зберігання векторів в Ω -областях на всіх рангах буде потрібно пам'яті не більше, ніж $O(n^3)$.

Оцінка тимчасової складності алгоритму A_2 співпадає з оцінкою для алгоритму A_1 . Оцінимо тимчасову складність алгоритму A_3 . Тимчасова складність алгоритму A_1 складає $O(n^3)$. Однак в A_3 кожна множина буде містити, після виділення коридору і фільтрації у гіршому разі, два шляхи, що

збільшить тимчасову складність алгоритму A_3 в два рази і складе $O(2n^3) \approx O(n^3)$. Отже, і апаратні витрати на зберігання векторів також збільшаться в два рази і складуть $O(2n^3) \approx O(n^3)$.

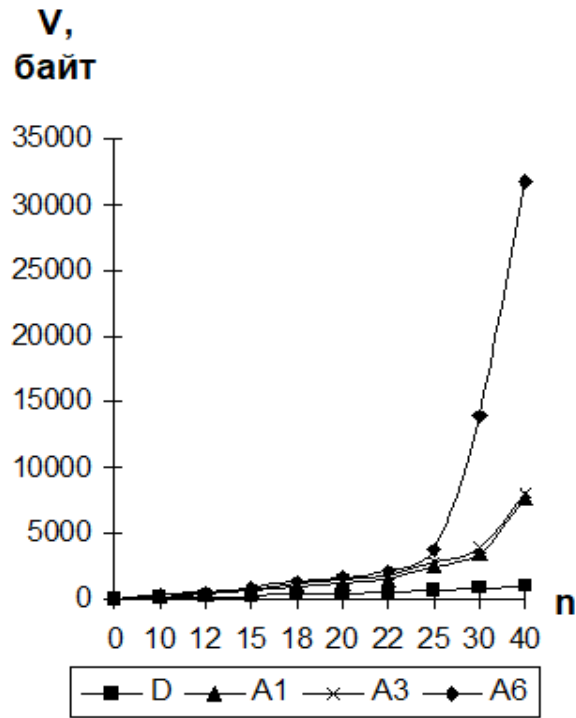
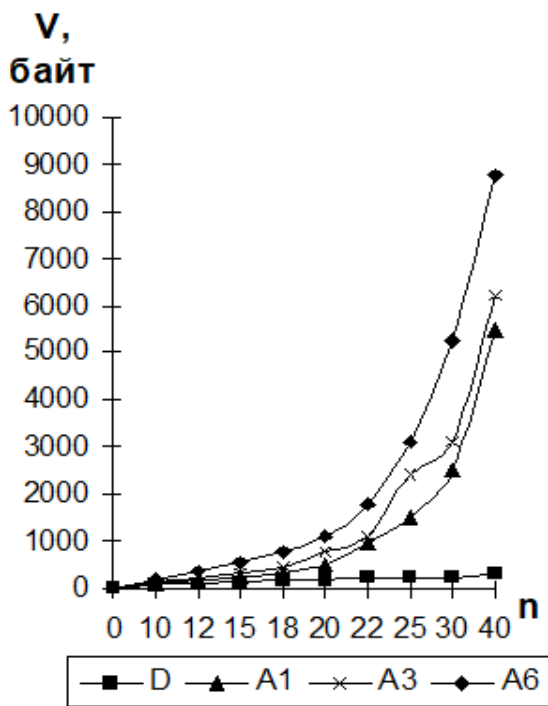

Рис. 9. Залежність $V=f(n)$ для зони 1'   Рис. 10. Залежність $V=f(n)$ для зони 2'

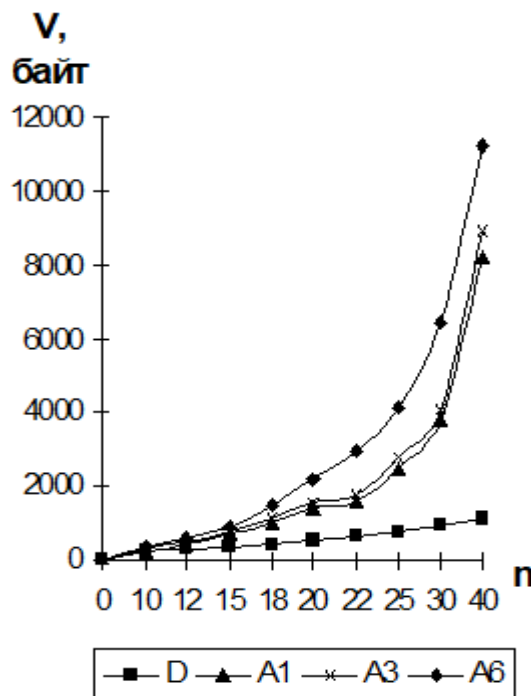

Рис. 11. Залежність $V = f(n)$ для зони 3

Однією з важливих характеристик наближених алгоритмів служить відносна погрішність Δf , яку він дає у разі рішення задачі. З даних алгоритмів наближеними є A_1 і A_3 . Відносна погрішність залежить від зони, в яку потрапить оптимальне рішення. Проте, отримання неточних рішень алгоритмами A_1 і A_3 для різних зон в середньому виявилось проблематичною справою.

Так, для зони 1 експоненціальне зростання векторів в графі $D\Delta$ натикається на обмеження і тому в множинах оптимальні шляхи будуть домінуючими по вагах функціонала. У зоні 3 оптимальний шлях проходитиме по вищих вершинах графа $D\Delta$, що не дозволить його відсікти. Тому на рис.12 показано зміну погрішності f і коефіцієнта K_n залежно від розмірності n тільки для другої зони.

Як видно з рис. 12 для обох алгоритмів A_1 і A_3 середня похибка f стабілізується близько 5% – для першого алгоритму і близько 2% – для другого при $n > 25$.

Дослідження алгоритмів другої групи. Оцінимо властивості алгоритмів другої групи A_4, A_5, A_7, A_8 за вибраними показниками ефективності. Алгоритми A_4 і A_5 є наближеними, а A_7 і A_8 – точними. Так, як і для одновимірних завдань, значення вказаних показників залежить від $\bar{\Gamma}$, що підтверджує графік на рис. 14. Криві на цьому рисунку ідентичні за своєю формою відповідним показникам одновимірних алгоритмів. Тому, проведене ділення по зонах правомірно і для багатовимірних алгоритмів; залежності вибраних показників від n для кожної зони також співпадають з відповідними залежностями для одновимірних алгоритмів.

У зв'язку з необхідністю виконання m разів перевірки умови $\sum_{j=1}^n a_{ij} \times x_j \leq b_i$, часова складність алгоритму A_4 складе $O(2mn^3) \approx O(mn^3)$. Часова складність алгоритму A_5 із-за вибраної стратегії L_{11} в m раз більше, ніж часова складність алгоритму A_4 і складає $O(m \times n^3 m) = O(m^2 n^3)$, оскільки з кожної множини,

згідно зі співвідношенням
$$\mu_{sp}^{r=r+1} = \min_{a_{ij}} \{ \mu_{sj}^r \cup (j, p) \}; \quad p = \overline{(r+1, n)}; \quad j = \overline{(r, n)}, \quad i = 1$$

необхідно вибирати, у гіршому разі, на m векторів більше. Отже, і величина апаратних витрат пам'яті, що використовується для зберігання шляхів, також в m раз збільшиться і дорівнюватиме $O(m \times n^3)$.

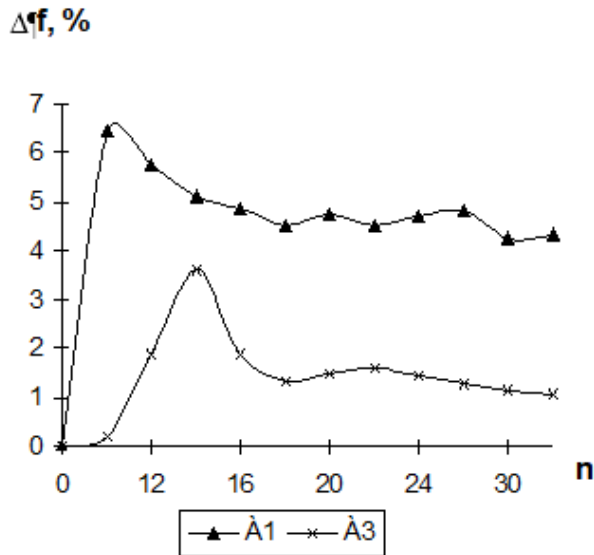

Рис. 12. Залежність Δf від n для зони 2

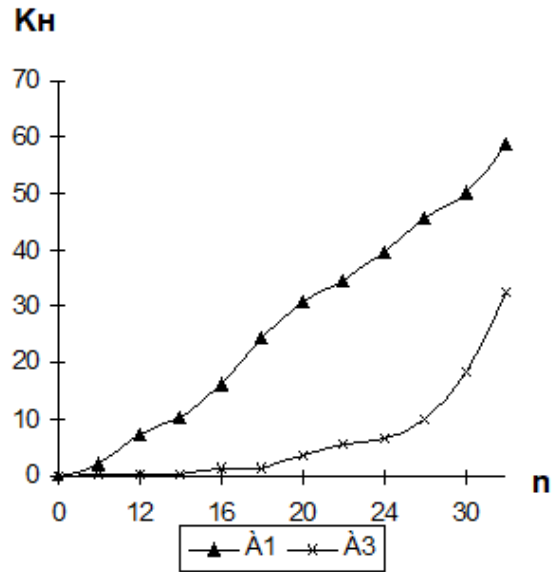

Рис. 13. Залежність K_n від n для зони 2

При $m = 5$ проведено дослідження погрішності алгоритмів A_4 і A_5 . Залежність Δf і K_n від n і m для 2-ї зони подані у вигляді графіків на рис. 14.

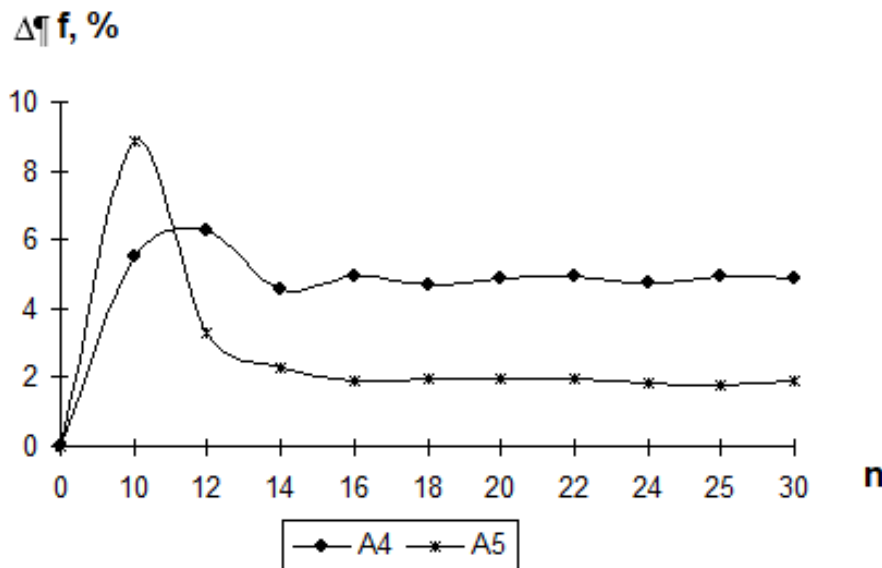

Рис. 14. Залежність Δf від n для зони 2

Якщо порівняти рис. 11 і рис. 14, то видно, що відносна погрішність Δf не залежить від m , а залежить тільки від вибраного алгоритму. Таким чином, можна стверджувати, що алгоритм A_4 володіє погрішністю – 5%, а алгоритм A_5 – 2%.

Для точних алгоритмів A_7 і A_8 використовується підхід з виділенням m -мірного коридору. При цьому одержані алгоритми мають експоненціальну складність, яка полягає в експоненціальному числі векторів, що можуть потрапити в цей коридор при побудові шляхів, починаючи з рангу $r = 1$. Тому використання цих алгоритмів є найбільш ефективним при вже знайденому допустимому рішенні яким-небудь з наближених алгоритмів, а оцінка значень показників ефективності буде проведена при побудові багатоетапних точних алгоритмів.

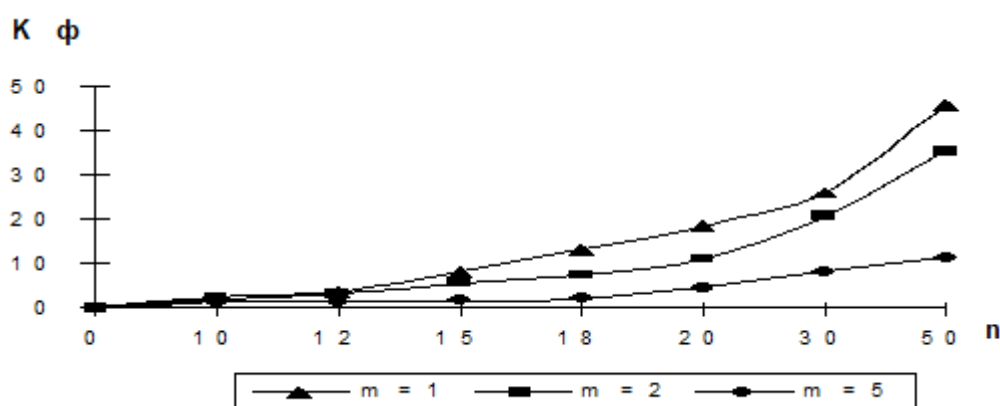

Рис. 15. Залежність K_ϕ від n для зони 2

Порівняємо алгоритми A_7 і A_8 між собою. Як основний критерій такого порівняння вибраний коефіцієнт фільтрації K_ϕ . Для якнайгіршого розподілу (зона 2) залежність K_ϕ від n зображені на рис. 15. Як видно з рис. 15 із збільшенням m при $n = \text{const}$ K_ϕ прагне до 1. Це пояснюється тим, що зменшується вірогідність існування шляху у вищих вершинах графа ДЛ на поточному ранзі r , що має менше значення за вагою всіх обмежень і більше значення за вагою функціонала.

Дослідження алгоритмів третьої групи. Проведемо експериментальне дослідження алгоритмів третьої групи: A_9 , A_{10} , A_{11} , A_{12} . Перші два відносяться до одновимірних багато-етапних алгоритмів. Другі - до багатовимірних.

Експеримент полягав в рішенні 1000 тестових завдань алгоритмом із заданою розмірністю вхідних параметрів n і m . Діапазон змін величин в обмеженнях підбирався так, щоб ранг оптимального рішення, що одержується на останньому етапі алгоритму (він є точним), належав другій зоні, тобто $\bar{r} = [n/3 \div 2n/3]$.

Результати дослідження показали (рис. 16, 17), істотний вигравш алгоритмів A_9 і A_{10} в порівнянні з алгоритмом A_7 . Тому, використання значень одержаного допустимого рішення на попередніх етапах дозволяє зменшити число оброблюваних векторів алгоритмом. Аналогічні результати одержані і для алгоритмів A_{11} і A_{12} .

Такий самий експеримент був проведений для алгоритмів A_{11} і A_{12} . Тільки тепер змінювався вхідний параметр m , який задає кількість обмежень. Результати цього експерименту для якнайгіршого випадку (зони 2) наведені на рис. 18 і 19 відповідно.

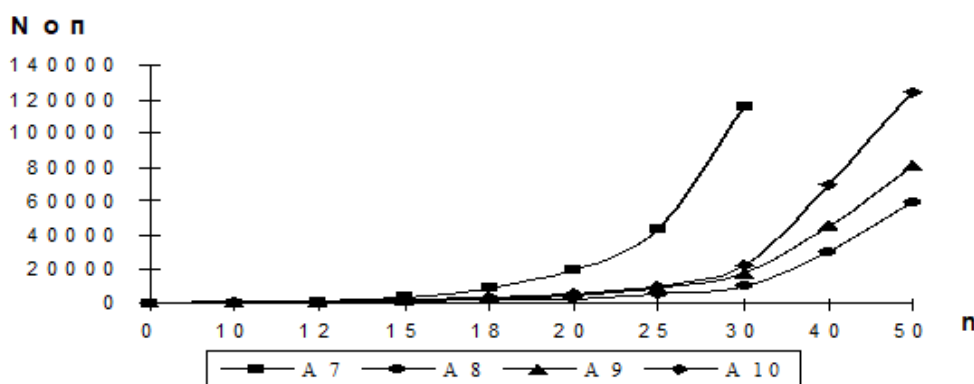

Рис. 16. Залежність N_{op} від n для зони 2

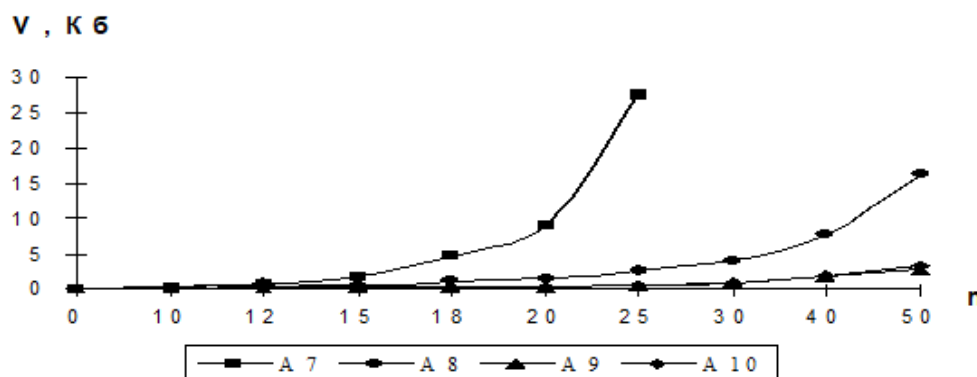

Рис. 17. Залежність V, K_b від n для зони 2

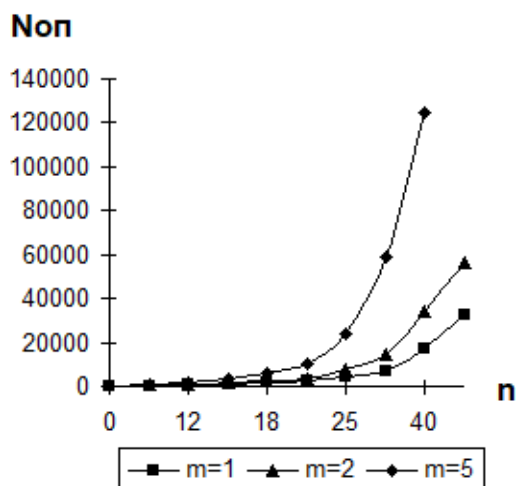

Рис. 18. Залежність N_{opt} від n та m для алгоритма A_{11}

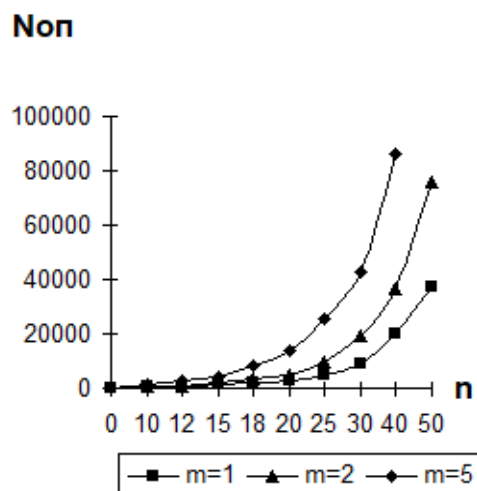

Рис. 19. Залежність N_{opt} від n та m для алгоритма A_{12}

Таким чином, в роботі експериментально досліджені властивості розроблених алгоритмів і дана оцінка показників ефективності для них.

Список джерел:

1. Пономаренко В.С., Голубничий Д.Ю., Третяк В.Ф. Цілочисельне програмування в економіці. – Харків: Вид. ХНУ, 2005. – 204 с.
2. Третяк В.Ф., Кужель І.Є, Приходько В.М., Використання технології реплікації у системі управління розподіленими базами даних // Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил. – 2010. – № 2(24). – С. 109-114.
3. Третяк В.Ф., Місюра О.М., Більчук В.М. Метод оптимізації структури розподіленої бази даних у вузлах інфокомунікаційної мережі хмарного середовища // Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України. – 2017. – № 1. – С. 92-96.
4. Третяк, В., Голубничий, Д., Коломійцев, О., Мегельбей, Г., Возний, О., & Філіпенков, О. (2020). Математична модель рангового підходу. Збірник наукових праць ЛОГОС, 116-122. <https://doi.org/10.36074/25.12.2020.v1.40>
5. Коломійцев, О., Голубничий, Д., Коц, Г., Третяк, В., Євстрат, Д., & Лисиця, А. (2020). Задачі дискретної оптимізації та їх постановка для розміщення засобів захисту в розподіленій системі. Збірник наукових праць ЛОГОС, 36-41. <https://doi.org/10.36074/20.11.2020.v5.1>
6. Голубничий, Д., Третяк, В., Запара, Д., Деменко, М., Новіченко, С., Доска, О., & Савельєв, А. (2021). Функціональна модель управління системою інформаційної безпеки. ГРААЛЬ НАУКИ, (2-3), 175-186. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.02.04.2021.035>